

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XI

Јул—Децембар 1963

Бр. 3—4

ИЗ ИСТОРИЈЕ СТВАРАЊА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1918 ГОДИНЕ

*Спор између српске владе и Југословенског одбора око сазивања
опште југословенске скупштине*

I. — Јануара 1918 југословенско питање, као питање ослобођења и уједињења југословенских народа у једну независну државу, запало је било у озбиљну кризу услед тога што су се председник енглеске владе Д. Лојд Џорџ и председник Сједињених Америчких Држава В. Вилсон у својим говорима од 5 односно 8 јануара изјаснили против рушења аустроугарске монархије.

Биланс ратовања на фронтима у току 1917 био је знатно неповољнији по силе Антанте него по Централне силе; што се тиче политичке ситуације, она је, нарочито после и услед избијања социјалистичке револуције у Русији, била подједнако тешка за оба зараћена табора империјалистичких држава.

На западном фронту пролећна офанзива Енглеза и Француза која је протекла с великим губицима а с малим успесима; у рату на мору подморнички рат Немачке који је нанео велике губитке Енглеској; на источном фронту значајно продирање Немаца улето и ујесен у Русију, а на талијанском фронту још значајнија победа немачко-аустроугарских снага у бици код Кобарида (*Caporetto*) октобра месеца услед чега су тамо морале бити хитно упућене француске и британске дивизије, — то је, најсумарније, био резултат ратовања у току 1917. Значајан плус на страни сила Антанте у току 1917 представљао је улазак у рат САД, који, иако је у великој мери повећао изгледе Антанте на коначну победу, није ипак пружао наду у скори завршетак рата, с обзиром на спорост америчких војних припрема. Обе зараћене стране осећале су крајем 1917 несташницу у људима на фронту и настојале да повећају своје оружане снаге: Француска је тражила од Енглеске да на западни фронт пошаље још 300—400 хиљада нових војника, а Немачка је од Аустро-Угарске захтевала да јој на исти фронт пошаље у помоћ 350.000 људи (1).

Победа социјалистичке револуције у Русији новембра 1918 унела је велику пометњу у редове владајућих кругова зараћених држава. Окто-

(1) Архив Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу (даље: А-ЈАЗУ), архива Југословенског одбора (даље: А-ЈО), свежањ 60 — белешка А. Трумбића о разговору који је водио с В. Стидом поводом говора Д. Лојда Џорџа од 5. I. 1918.

барску револуцију осетили су милиони људи у свету — масе радника и сељака, сада још више заморене и измучене од ратних страдања и глади — као прекретницу која је отварала могућности и будила наде у дручичији живот, без власти и угњетавања од стране буржоазије и без националног поробљавања од стране туђих буржоазија. Други сверуски конгрес Совјета изгласао је 8 новембра 1917 декрет о миру којим је нова совјетска власт позвала све народе и владе зараћених држава да одмах, без оклевања приступе склапању демократског мира, без анексија тј. освајања и насилног присаједињавања туђих народности и без контрибуција тј. насилног наплаћивања материјалне штете од побеђених (2). Декрет о миру, иако су цензуре зараћених империјалистичких држава настојале да га крију од својих маса, изазвао је талас антиратних манифестација радника и војника у свим зараћеним земљама (3). На тражење совјетске владе 26 новембра аустријска и немачка влада, претежно из својих унутрашњих разлога, прихватила су преговоре о примирју. У радиограму од 27. новембра совјетска влада обратила се свим владама с молбом да одговоре јесу ли спремне да приступе преговорима о неодложном примирју и општем миру без анексија и ратне штете, уз гаранције права самоопредељења за све народе. Силе Антанте нису одговориле на овај позив, док су Централне силе обавестиле совјетску владу да прихватају предложене преговоре „дајући тако лажан утисак, као да усвајају и начело самоопредељења народа“ (4). Преговори о примирју између Централних сила и Русије, започети 3. децембра у Брест Литовском, закључени су споразумом о обустави непријатељства почев са 7 децембром.

Тих дана, у тој војној и политичкој ситуацији представници Енглеске, Француске и Италије, покушавајући поново да Аустро-Угарску одвоје од Немачке, послали су са свог састанка у Паризу као свог повереника генерала Сматс у Швајцарску на тајне преговоре с аустроугарским повереником грофом Менсдорфом и с још неким аустријским личностима. У току преговора у Женеви генерал Сматс је, између осталог, изјавио да британско министарство иностраних послова нипошто не жели распарчавање Двојне монархије, на што му је Менсдорф одговорио да су што се тиче Аустрије „отворена врата“ за преговоре, и да би добро било ако би Британија јавно изнела своје ратне циљеве, укључујући у њих и њено благонаклоно држање према Аустро-Угарској (5).

Последњих дана децембра председник енглеске владе Д. Лојд Џорџ одржао је састанак с око 30 вођа Лабуристичке партије да би их приволео да пристану на регрутовање још око 300—400 хиљада нове војске. Тај нови контингент могао се добити само из редова радничке класе преко синдиката, а влада је имала споразум са синдикатима који јој је спремавао да даље регрутује раднике. Због тога је било нужно постићи спо-

(2) Ленин: Сочиненија, изд. 4, том 25, Москва, 1955, 217—221.

(3) За Аустро-Угарску вид. Д. Шепић, Октобарска револуција и југословенско питање у Аустро-Угарској 1917/8, Хисторијски зборник, XI—XII, 1958—1959, 18—19, 23—32.

(4) Исто, 19.

(5) О преговорима Сматс-Менсдорф вид. В. Кризман: Стварање југословенске државе, „Преглед“, Сарајево, 11-12/1958, 333; Исто Председник Вилсон и Јадранско питање до примирја с Аустро-Угарском 1918. г., „Анали Јадранског института“, 2/1958, 82; белешка А. Трумбића од 8. I (вид. горе, нап. 1.)

разум са синдикатима да би они настојали да се из радничких редова регрутују људи до 25 година и да ове на радним местима замене жене и старији људи. На истом састанку представници Лабуриста рекли су: Лојд Џорџ да њихова Партија неће ни да чује за рушење Аустрије као циљ рата (6).

Због захтева Централних сила да совјетска влада пристане на отцепљење извесних делова Русије који су се били отцепили под немачком окупацијом (Пољска, Литванија, Курландија, делови Естоније и Финске), совјетска делегација прекинула је 28 децембра преговоре о миру, започете 22 децембра у Брест Литовском, а после 2 дана тј. 30 децембра совјетска влада обратила се поново владама Антанте и САД с позивом да приступе преговорима о закључењу мира. Између осталог, у ноти коју је совјетски комесар за иностране послове Л. Троцки упутио представницима Савезничких и Централних сила у Петрограду речено је: „Француска, Енглеска, Италија и Америка треба да сада јасно и тачно кажу да ли хоће да заједно са нама захтевају право самоопредељења за Елзас-Лотарингију, Познањску, Чешку и Југославију; у томе случају да ли признају то исто право Ирске, Египту, Мадагаскару, Индо-Кини, итд. као што је Руска револуција признала Финландију, Бело-Русију, итд. Остављамо нашим савезницима 10 дана за одговор“ (7).

Сви ови догађаји и околности о којима је досад било речи — а наиме: тежак војни положај Антанте; одјек Октобарске револуције у свету, а посебно совјетског декрета о миру, Брест-Литовских преговора и позива совјетске владе на опште преговоре о миру, ширење антиратног покрета; затим настојања Антанте да се дође до сепаратног мира са Аустријом или бар да јој се помогне, да охрабрење да одбије давање нових војника које је Немачка од ње тражила; најзад захтеви и услови енглеских синдиката ради давања нових ванредних контингента радника за рат, — све је то утицало на енглеског председника владе Д. Лојд Џорџа да 5 јануара 1918 одржи говор представницима Трејд Јуниона о британским циљевима рата односно о условима за закључење мира. У том говору он је као одговор на совјетски ултимативни предлог од 30 децембра а ради парирања идеја Октобра, нарочито истицао демократске идеје и принципе (као што су: равноправност великих и малих народа, демократски мир, принцип самоопредељења народа, „владање на основу пристанка оних којима се влада“, итд.) као тобожње принципе Антанте. Према Аустро-Угарској заузео је пажљив и благонаклон став; аустроугарским Југословенима обећао је једино аутономију. Том приликом је рекао: „[...] иако смо сагласни са председником Вилсоном, да распарчавање Аустро-Угарске није наш ратни циљ, сматрамо да је немогуће надати се уклањању узрока немира у том крају Европе, који су толико угрожавали општи мир, догод се не дадне стварна аутономија на чисто демократским принципима оним аустроугарским народностима, који је одавно желе“.

(6) Као нап. 1.

(7) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 49 — препис Спалајковићеве депеше упућене Пашићу, који је (препис). Ј. М. Јовановић послао Трумбићу 4. I 1918.

За Србију и Црну Гору предвиђао је само то да буду рестауриране и обештећене (8).

Три дана после Лојд Џорџовог говора, председник Сједињених америчких држава В. Вилсон — обавештен од свог саветника пуковника Хауза, који се тих дана вратио из Европе, о победи револуције у Русији, о њеном одјеку у Европи, о мировној понуди совјетске владе, итд. — изнео је 8 јануара у поруци Конгресу САД свој познати програм светског мира у 14 тачака. Вилсонова посланица била је сва срачуната на то да ослаби утицај револуционарних идеја Октобра (почев од прве њене тачке о забрани тајних уговора убудуће која је ушла као непосредна последица, одговор на објављивање тајних империјалистичких докумената царистичке Русије од стране Совјета, па до последње тачке о будућем Друштву народа које би требало да пружи „међусобне гаранције, како великим тако и малим државама, за њихову политичку независност и територијални интегритет“). За југословенско питање најважније су у Вилсоновој посланици тачке 10 и 11 које гласе: „Народима Аустро-Угарске, чије место међу народима желимо видети обезбеђено и зајемчено, даће се најшира могућност за аутономни развитак“ (т. 10). и „Румунија, Србија и Црна Гора имају се евакуисати, окупиране територије обновити, Србији признати слободан и сигуран прилаз мору, а међусобни односи појединих балканских држава средити помоћу пријатељских договора дуж историјских утврђених линија припадности и народности. У то ће се унети и међународна јемства за политичку и економску независност као и за територијални интегритет појединих балканских држава“ (т. 11) (9).

Говори Лојд Џорџа и Вилсона од 5 односно 8 јануара произвели су, што је разумљиво, јак и углавном врло неповољан, тежак утисак у југословенским политичким круговима и изазвали реаговања како Југословенског одбора тако и српске владе па и готово читаве југословенске политичке емиграције у Француској и Швајцарској (10).

Иако је В. Сид (спољнополитички уредник „Тажмса“, пријатељ Југословена, а посебно Југословенског одбора) 8 јануара умиравао Трумбића, информишући га општинско и детаљно и убеђујући га да је говор Л. Џорџа „само тактички корак а није изражај онога што би Енглеска хтјела“ (11), — „остаје чињеница — писао је Трумбић С. Протићу — да

(8) Дипломатски архив Државног секретаријата иностраних послова (даље: ДАСИП), Министарство иностраних послова Србије (даље: МИД), Политичко одељење, 1918, кут. 12, дос. 29.

(9) *Botschaften der Präsidenten der Vereinigten Staaten von Amerika zur Aussenpolitik 1793-1947*, Bern, 1957, 105-107 (превод Б. Кризмана).

(10) О незваничним реаговањима југословенске емиграције у Француској обавестио је Д. Стевановић из Париза 19. I (по ст.) Н. Пашића: да је друштво „Југославија“ из Париза послало 19. I (по ст.) протестни телеграм Лојд Џорџу и Вилсону да је српска Радничка комора из Париза уложила енергичан протест код Главног одбора француске Социјалистичке партије а упутила и два писмена протеста енглеској и америчкој радничкој партији; да је у име босанско-херцеговачког народа члан Југословенског одбора Н. Стојановић упутио Лојд Џорџу протестно писмо; да су српски универзитетски професори у Паризу израдили за савезнике један мемо-рандум на основама југословенског националног програма и Крфске декларације, итд. (ДАСИП, МИД, Пол. од., Стр. пов. архива 1917-1918, дос. 2).

(11) Као нап. 1.

Енглеска и Америка санкционишу у овим говорима (Лојд Џорџа и Вилсона — Д. Ј.) конзервирање Аустро-Угарске и тиме фракционисање нашег народа“ (12). Због тога је Трумбић у име Југословенског одбора дао изјаву протеста коју су „Тајмс“ и други листови у Лондону објавили 11 јануара, (13), а истовремено је предлагао престолонаследнику и српској влади да се савезницима упутити нота у којој ће бити заузет став према поменутиим говорима а у смислу Крфске декларације (14).

Слично је било и са српском владом. Обабештена преко својих дипломатских представника код савезничких влада и убеђивана да су говори само последица војне ситуације и да се политичке изјаве могу мењати како се она мења (15), влада је ипак оштро реаговала. Поводом интересовања америчког дипломатског агента код српске владе на Крфу Персивала Доџа о импресијама које су на председника српске владе оставили говори Лојда Џорџа и Вилсона, Пашић му је поручио да је „утисак говора Лојда Џорџа јако изненадио све и произвео велико разочарење и бригу за будућност и слободу српског народа. Судећи по говору [...] изгледа да је напуштен принцип сваког народа да сам одреди своју судбину, своју слободу и независност. Ништа не говори о Југославији, која би по своме географском положају једна могла бити озбиљна и јака брана аустро-немачком надирању на Истоку преко Балкана [...] Такву исту погрешку чини и Вилсон [...] Тражи се слобода народа, а остављају се 43 милиона туђих народа у Аустрији да служе германској милитаристичкој политици [...] Ето зашто је говор Лојда Џорџа произвео најгоре утиске“ (16).

Користећи општу атмосферу насталу услед идеја Октобра и совјетског декрета о миру и одређене слабости Антанте у тој ситуацији, Пашић је 17/4 јануара упутити владама Француске, Енглеске и САД врло одлучну и опширну ноту којом је од њих тражио објашњења поводом говора Лојда Џорџа и, позивајући се на принцип самоопредељења народа и равноправности великих и малих народа, оштро протествовао што југословенске националне аспирације нису у говору споменуте. На крају те ноте, Пашић је стављао до знања великим савезницима да је у питању животни опстанак Југословена „који је јако скопчан с успехом овога рата који се води у име правде и слободе народа и по коме ће историја судити да ли је принцип народног самоопредељења доиста победио или је закопан са пропашћу српско-хрватско-словеначког народа“ (17).

(12) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 145 — концепт Трумбићевог писма из Лондона од 24. I 1918 С. Протићу.

(13) Ф. Шишић: Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914—1919, Загреб, 1920, 112—113.

(14) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 39 — телеграм А. Трумбића из Лондона 12. I 1918 престолонаследнику Александру и Н. Пашићу.

(15) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 — забелешка А. Трумбића од 10. I 1918. — Државни архив СФРЈ (даље: АСФРЈ), хартије Ј. М. Ј. Јовановића — концепт телеграма Ј. М. Јовановића из Лондона 27. XII 1917 (по ст.) Министарству иностраних дела Србије.

(16) ДАСИП, МИД, Пол. од., 1918, кут. XII — концепт телеграма Н. Пашића послатог из Солуна 30. XII 1917 (по ст.) помоћнику министра иностраних послова Ј. Јовановићу на Крфу.

(17) АСФРЈ, хартије Ј. М. Јовановића — препис телеграма Н. Пашића из Солуна 17/4. И лондонском посланству. — На ову ноту Балфур је кратко одговорио да говор Ј. Џорџа „представља само услове под којима би се ушло са Централним силама у преговоре о миру, а не саме услове мира“, да британска влада гаји сим-

II. — У првом свом телеграму који је после говора Љојда Џорџа и Вилсона, већ 10 јануара упутио престолонаследнику Александру, Н. Пашићу и председнику српске Народне скупштине А. Николићу, Трумбић је, између осталог, изнео своје мишљење „да не смијемо клонути духом него се ставити енергично на посао и да свим уједињеним народним снагама манифестујемо захтјеве нашега народа, јер наш народ по својим представницима мора да буде фактор у свом питању. Што се тиче политичке акције коју треба овим поводом неминовно започети, Југословенски одбор мисли да би требало да Српска влада сазове општу скупштину на коју би били позвани сви посланици српске скупштине, југословенски и црногорски одбор у цјелини, представници свих наших организација у Америци и оних омладинских солидних организација и представници војске и добровољаца. У заступству Краља Престолонаследник треба ће да отвори и затвори скупштину по налогу и заступству краља. Та скупштина имала би карактер представништва цјелокупног народа Срба, Хрвата и Словенаца са искључиво тим јединим задатком да манифестује националне захтјеве нашега народа као цјелине са искључењем било које демонстрације против савезника и да донесе закључке о даљем вођењу ове националне политике. — Државни фактори Србије имали би да ове закључке предложе савезницима као формалан и службен захтјев Србије и цјелокупног народа и заложу се да га енергично и консеквентно заступају и проводе у интернационалном саобраћају одбијајући свако друкчије ријешење нашега питања. — Овим ће актом наше питање постати својином савезничке политике од чега може једино да буде добрих послједица са надом на успјех. Читав програм требаће израдити унапред и прихватити све што треба е да скупштина донесе брзо и свечано своје ријешење без дуга претресања. — Мјесто сазива треба да буде у Паризу или Лондону ради јачег дјјства, које не би могло да буде довољно кад би се скупштина сазвала на Крфу или у Солуну, који су далеко и изван живота интернационалне политике. — Ствар треба ријешити у најкраћем року ради хитности саме ствари и ради тога што ће се савезници састати на договор по својој прилици брзо [...] (18).

Пошто није одмах добио одговор на овај свој предлог од 10 јануара да српска влада сазове општу народну скупштину, Трумбић је исти предлог — коме је придавао нарочито велики значај — 12. јануара у телеграму престолонаследнику и Пашићу поново „живо препоручио“, а исто тако и у телеграму престолонаследнику 15 јануара. Ту је Трумбић престолонаследнику уз своју „врућу“ препоруку додао: „да општа скупштина

патије према српској влади за све патње које је Србија херојски поднела и има дивљење за њено савесно и лојално испуњавање савезничких дужности, те да она исто тако гаји жељу да се легитимне аспирације Србије испуне и њене будуће границе осигурају (ДАСИП, МИД, Пол. од., 1918, кут. XIV, дос. 4). Директор политичког одељења у француском Министарству иностраних дела у Паризу рекао је поводом Пашићеве ноте српском посланику да „налази да је нота врло интересантан документ“, да ће се француска влада заузети за Србију итд. (Исти архив, Пол. од. Стр. пов. архива 1917—1918, дос. 2).

(18) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 9 — Трумбићев концепт телеграма; цитирано код М. Паулове: Југословенски одбор, Загреб, 1925, 387—388.

коју бисте Ви имали отворити, значила би један велики корак и у томе да се Ви афирмирате фактично као будући суверен читавог народа. Часови су у сваком правцу критични па морамо одлучно напред за нашу праведну ствар наметајући ју савезницима, који за њу не показују ни смисла ни интереса“ (19).

И поред ургирања са Трумбићеве стране, Пашић је у име српске владе одговорио на предлог Југословенског одбора о сазивању опште народне скупштине тек 17 јануара, и то — негативно. Иако није изречно одбио Трумбићев предлог, Пашић је у телеграму од 17 јануара јављао Трумбићу да је српска влада одлучила да сазове у седницу на Крфу српску Народну скупштину у којој ће се манифестовати: „народни захтеви и држање Краљевске Владе, па и Круне у овом животном питању целог нашег народа. Међутим — писао је даље Пашић — наши посланици, наши политички људи, наши научни људи из свих крајева требаће што пре и што јаче да даду израза жељи народној и да изнесу све разлоге који могу уверити јавно мишљење у Енглеској и у Америци, да не може бити европског мира, докле год има народа који је у ропству и који тражи по цени свога живота једнако право и слободе које имају народи самостални и независни. На тим скуповима треба да узму учешћа и Савези наше Националне организације и сви истакнути прваци и политичари и сви да своје захтеве доставе савезничким владама и свима чиниоцима који имају утицаја на решење питања мира“. А што се тиче српске владе и круне, они ће предузимати „посао који може користити нашој општој ствари и што не би било осуђено од стране наших савезника у чијим рукама лежи наша општа народна ствар“ (20).

Трумбић је, међутим, и после овог негативног одговора српске владе, упорно инсистирао на свом предлогу о сазивању опште народне скупштине у више телеграма и писама односно у преписци коју је у току јануара, фебруара и све до половине марта водио с Пашићем, с престолонаследником Александром, са С. Протићем (који је у то време био члан Југословенског одбора делегиран од стране српске владе), са Ј. Марковићем (који је тада био уредник владиног листа *La Serbie* у Женеви) (21).

III. — У току расправљања око сазивања опште народне скупштине избило је више неслагања или само неспоразума, како у погледу састава

(19) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 — Трумбићев концепт телеграма.

(20) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 39; цит. код Паулове: н. д., 390. — Паулова пише да се Пашић „градио, као да не разуме, о чему се Југословенском одбору заправо ради, те одговарао на нешто сасвим друго“ (н. д., 390). Као што се из цитата види, Пашић је у ствари одговарао не „на нешто сасвим друго“ већ баш на Трумбићев предлог, али, вероватно из разлога политичке тактичности, не директно и изречно.

(21) Овај спор између српске владе и Југословенског одбора приказала је доста опширно М. Паулова у наведеном делу, с. 386—396. Што о овом предмету поново пишемо главни су разлози у томе: а) што је Паулова за своја излагања користила само мањи део грађе која постоји у архивама о тим предметима (не само у архиву Југословенског одбора у Архиву Историјског института Југословенске академије знаности и уметности у Загребу, већ и у Дипломатском архиву Државног секретаријата иностраних послова у Београду и Државном архиву СФРЈ у Београду); б) што је приказ М. Паулове дат углавном једнострано, само с гледишта Југословенског одбора, и в) што сматрамо да кад се говори о спору између Ј.О. и српске владе око опште скупштине, није без интереса ући и у одређене историјске и теоријско правне анализе (у које се Паулова није упуштала).

и функција (сврхе) те скупштине тако и у погледу њеног места одржавања и њеног карактера.

1. — У погледу састава. Према првобитном Трумбићевом предлогу, у општу скупштину коју је он предложио 10 јануара требало би да уђу: а) сви посланици српске Народне скупштине, б) сви чланови Југословенског одбора, в) сви чланови Црногорског одбора за народно уједињење, г) представници југословенских организација у Америци, д) представници солидних омладинских организација, и ђ) представници војске и добровољаца. Осим тога, у предлогу се предвиђало да скупштину отвори и затвори српски престолонаследник по налогу и у заступству краља. — У каснијем објашњењу састава скупштине које је дао члану Одбора Ј. Газариу (Газари се још са неким члановима Одбора налазио тада у Швајцарској), Трумбић је у ствари још више проширио састав скупштине и учинио га још неодређенијим; он је 1. фебруара писао Газариу: „Што се тиче састава Опште скупштине одбора је идеја да она захвати читав народ и да у њу буду имали приступа сви они елементи, који се могу сматрати у данашњим приликама изражајем народних интереса на сваком пољу општег националног живота. То је у првом реду Кр. влада, која је позвана да у интернационалном животу заступа нашу општу политику. Она има да позове саучеснике и то у првом реду чланове Срп. Нар. Скупштине с тога што су они бирани од народа, затим чланове Југ. одбора који заступа народну ствар и има овлашћење од емиграција преко мора а осим тога многи су до рата били народни посланици, затим представници војске редовне и добровољачке, која лије крв за народни идеал, чланови Црногорског одбора, који раде за уједињење и представљају народне организације, које су с њиме у вези, представници конституисаних народних институција као што су универзитет, коморе трговачке, занатлијске, индустријске, представници омладине, која је врло важан елемент и која ће сутра бити на челу народа, представници радништва, које већ игра знатну улогу а по свој прилици ће имати и јаку ријеч и у ријешавању рата и мира. Из свих ових кругова може се саставити једно представништво, које може компетентно да у данашњим приликама заступа читав народ“ (22).

Трумбићева је идеја, дакле, била да у општу скупштину уђу југословенски јавни и национално-политички радници који су формално бирани за народне представнике на изборима као и они који се, на основу њиховог рада или њихових функција, могу сматрати народним представницима.

Српска влада и већина србијанских политичара није се слагала са оваквим саставом предложене скупштине. Тако је, на пример, Стојан Протић писао Трумбићу: „једно диспарантно и гломазно тело. На једној страни закони и бројем одређени фактори једног државног и међународног

(22) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 32 — А. Трумбић из Лондона 1. II Ј. Газариу. С овим проширеним предлогом састава опште скупштине нису се сложили сви чланови Југословенског одбора; они чланови Одбора који су се налазили у Женеви — Ј. Газари, Н. Стојановић, М. Сршкић, В. Петровић — сматрали су да на скупштини „треба да учествују народни посланици Краљевине Србије, чланови Југословенског Одбора и Црногорског одбора за народно уједињење“, а да „о осталим учесницима треба још преговарати“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 32 — Ј. Газари из Женеви 13. II А. Трумбићу).

индивидуалитета, а на другој страни, а спојени у једно тело, бројем неодређени и ни којим унапред прописаним начином узети и уведени елементи народни у то тело [...] Моје је дубоко уверење да ова општа скупштина не би чинила легу а још мање импозантну фигуру“ (23).

Посебно се са стране србијанских политичара приговарало Трумбићевом предлогу што предвиђа учешће представника српске војске и одређено суделовање престолонаследника на општој скупштини. Пашић је, одбијајући предлог о сазивању опште скупштине као противан српском Уставу, сугерирао Југословенском одбору да он сазове конгрес на коме би учествовале све личности поменуте у првобитној Трумбићевој замисли, „осим војника и официра који по нашим законима не могу узети учешћа на политичким скупштинама“ (24). Исто тако, Пашић се одлучно успротивио и учешћу престолонаследника на скупштини: „[...] Српска Влада не би могла саветовати Наследника Престола да иде у Париз и да отвори Скупштину која не би била састављена по Уставу, при томе још која не би могла доносити пуноважна решења у име српског народа; осим ако се не би пошло путем којим се у Русији иде, али у томе случају не само да не би подигли ауторитет Круне и владе него би изгубили сваку симпатију и потпору наших савезника и уместо да помогнемо нашој општој народној ствари ми би је упропастили“ (25).

У поледу учешћа представника војске на скупштини Трумбић је био спреман да одустане од свог првобитног предлога, препуштајући српској влади да она о томе донесе коначну одлуку, али напомињући при том да по његовом мишљењу то није случај који српски закони предвиђају „јер се овдје не ради о политици у уском смислу него о учешћу у једном народном покрету“ (26). Међутим, у питању суделовања престолонаследника Трумбиће је до краја инсистирао на свом предлогу: тако је 5 фебруара Трумбић писао Пашићу одговарајући му на његове поменуте приговоре: „Кад он [Престолонаследник] може да прими заклетву и командира добровољце који су правно поданици и војници државе против које ратују, може без приговора да отвори конгрес у којем су сви једно по народности иако нису формално по поданству. Круна је једини фактор који је виртуални носилац опште народне идеје. Присуство круне може да да конгресу праву важност“ (27).

(23) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 46 — С. Протић из Граса (Grasse) 14. II А. Трумбићу. — Слично се Протић изразио о саставу опште скупштине и у писму М. Српкићу (објављено код М. Борђевића: Србија и Југословени за време рата 1914–1918, Београд, 1922, 153).

(24) АСФРЈ, хартије Ј. М. Јовановића — телеграм Н. Пашића из Крфа 17. I (по ст.) Југословенском одбору.

(25) Исто. — С. Протић писао је Трумбићу: „Никако не могу себи да представим да се пред ту таку општу скупштину појави и отвори је српски престолонаследник са својом владом!“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 46 — С. Протић из Граса 14. II — А. Трумбићу).

(26) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 10 — телеграм А. Трумбића из Лондона 5. II Н. Пашићу.

(27) Исто. — Објашњавајући Газариу идеју о општој скупштини, Трумбић му је 1. II, између осталог, писао: „Престолонаследник треба да отвори „општу скупштину“ за то што је Крфска Декларација прихватила српску династију за читав народ. Суверен треба да буде ондје гдје је народ сакупљен. Он виртуално представља јединство тим што је командант редовне и добровољачке војске. Његовим присуством не само што би скупштина добила свечан карактер и много ауторитета него би она била почетак некога заједничкога јединства, које би на неки начин било виртуално оживотворено“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 32 — концепт Тримбићевог писма из Лондона. 1. II Ј. Газариу).

Поново инсистирајући код Пашића да прими идеју о општој скупштини, Трумбић му је (11. II) изнео још један аргумент за регентово суделовање на скупштини: регент би морао да се појави на скупштини и ради тога да би на тај начин парирао али задао ударац агитацији црногорског краља и његове владе која се „осјећа на све стране“ (28).

2. — У погледу функције. Предлажући српској влади сазивање опште скупштине, Трумбић је предвиђао да та скупштина има ове основне задатке: а) да манифестује југословенске националне захтеве народа као целине тако да југословенско питање постане „својиним савезничке политике“, и б) да донесе закључке о даљем вођењу југословенске националне политике. При том је искључивао да та скупштина има сврху „било које демонстрације против савезника“ (29).

Принуђен да престолонаследнику, влади и председнику српске скупштине поново објашњава сврху опште скупштине, Трумбић је инсистирајући на њеном сазивању, 21 јануара овако формулисао и допунио њене задатке: а) „да сврати пажњу савезничких влада и јавног мишљења на нашу одлучност и међусобну солидарност, на наше жртве, на важност нашега проблема у интересу мира као и на то да се наш народ неће ресигнирати на даљне робовање у нади проблематичне аутономије“, и б) да подигне „духове у домовини и у емиграцији, у редовима српске војске и добровољаца, е да неклону пред перспективом, коју им отварају говори савезничких државника“ (30). У општој скупштини Трумбић је пре свега гледао средство да се — како је писао Пашићу 5. II — „општем народном питању да јачи порив“ (31).

Значајно је да је у каснијим својим писмима Пашићу и нарочито члановима Југословенског одбора о истој ствари, Трумбић донекле и врло опрезно покушавао да прошири задатке предложене опште скупштине. Он је 1 фебруара писао Газариу да би „та скупштина могла имати улогу и доцније кад се ујединимо кроз вријеме провизориума. [...] Ова скупштина може да буде неки ембрион провизорне уставности [подвукао Д. Ј.] уз допуне и коректуре, које доцније не би било тешко извршити, кад је институција већ ту“ (32). Пашићу је 11 фебруара написао: „општа скупштина би свратила пажњу влада и јавног мишљења као на почетак конституисања нашег народног јединства, о којем се жалибоже још толико двоји [...]. Свраћамо Вашу пажњу и на то да би овај Конгрес, Скуп, Збор — ма како се звао — [...] могао евентуално бити неки ембрион представништва [подвукао Д. Ј.] у прво доба кад се ујединимо, уз све оне допуне и исправке које би прилике захтевале. Не кажем да се сада што у том правцу прихвата — додавао је опрезно Трумбић — али може бити да би та идеја могла доцније добити неку вриједност“ (33).

(28) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 39 — препис телеграма А. Трумбића из Лондона 11. II Н. Пашићу.

(29) Код Паулове: н. д., 387.

(30) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 10 — концепт Трумбићевог телеграма из Лондона 21.1 престолонаследнику Александру, влади Србије и А. Николићу.

(31) Исто — концепт Трумбићевог телеграма из Лондона 5. II Н. Пашићу.

(32) А-ЈАЗУ, ЈО, св. 32 — концепт Трумбићевог писма из Лондона 1. II Ј. Газариу.

(33) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 39 — препис Трумбићевог телеграма из Лондона 11. II Н. Пашићу.

Ову Трумбићеву идеју Газари и други чланови Југословенског одбора који су се налазили у Женеви прихватили су и покушали одмах да разраде и конкретизују. Са састанка 12 фебруара, у Женеви они су обавестили Трумбића и о следећим својим закључцима: „Сви смо сагласни да треба створити [на општој скупштини — Д. Ј.] посебан одбор за националну акцију у чији делокруг треба да спада сав рад око националне пропаганде. Сви смо за то да у министарству Краљ. Србије сарађују у југословенским пословима два представника југословенског покрета. Сви желимо да поред одбора за националну акцију буду креирана још два одбора: један за народни препород тј. за реконструкцију свих наших крајева и други за припреме разних закона а нарочито организације нашег територија“.

Осим тога сви су (осим Сршкића) били мишљења да општа скупштина има декларативни и конститутивни карактер, да она треба да изабере одборе за националну акцију, за народни препород и за припрему разних закона, а да ти одбори треба да имају одлучујући глас (34).

Стојан Протић који се, као и Пашић, противио идеји о сазивању опште скупштине почев од самих њених основа, био је и против функција које је Трумбић одређивао тој скупштини. Пошто је Трумбићева полазна тачка у расуђивању о овој ствари била: међународна политичка ситуација, неповољна по југословенско питање, а нарочито погоршана услед говора Лојда Џорџа и Вилсона, — Протић је, у једном опширном писму Трумбићу (од 14 фебруара) покушао да најпре доведе у питање тачност односно да обори ту Трумбићеву основну поставку. Он је тврдио Трумбићу да говори поменутих државника поред неповољне имају једну врло повољну страну, а то је она која се тиче Италије; по Протићевом уверењу (које се убрзо показало неоснованим) говорима Лојда Џорџа и Вилсона тајни лондонски уговор из 1915 „отишао је неповратно у кош“. Из Протићеве анализе и процене међународне политичке ситуације произлазило је да та ситуација није лоша и да се она, услед низа околности, већ окреће у корист Југословена. По Протићевом уверењу југословенско је питање „постављено дипломатски и у јавном мишљењу, и постављено је јасно и добро“. То питање треба још неговати и развијати, али што је главно треба му дати војну основу, тј. треба да Аустрија падне па да се његово решење стави на дневни ред. Укратко: Протић је мислио да у датој ситуацији није потребно манифестовати југословенске националне захтеве на онај начин како је то Трумбић замислио. Протић је писао: „Манифестације су и добре и потребне, — али оне нису све, ни главно и њих, опет треба припремити добро и по времену, и по месту, и по начину и склопу. Ја полажем колико на њих, толико још више на и лично, и литерарно и журналистичко, обавештавање и слабљење оних струја код Енглеза и у Америци које рада против нас“ (35).

3. — У погледу места одржавања. Предлажући српској влади да се општа скупштина одржи у Паризу или Лондону, Трумбић је то образлагао потребом да се постигне јаче дејство „које не би могло да буде довољно

(34) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 32 — Ј. Газари из Женеви 13. II А. Трумбићу.

(35) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 46 — С. Протић из Граса 14. II А. Трумбићу.

кад би се скупштина сазвала на Крфу или у Солуну, који су далеко и изван живота интернационалне политике“ (36). „Крф је — писао је Трумбић престолонаследнику, влади и А. Николићу — изолирана забитна тачка далеко од центара интернационалног живота па с тога није мјесто одакле се може да води жива акција, коју треба пренијети у један од центара тога живота (37). Стога је Трумбић предлагао престолонаследнику (22. II) не само да се општа скупштина одржи у једном светском центру као што је Париз или Лондон, већ да се тамо пресели и он (престолонаследник) са члановима владе који утичу на вођство политике (38). У погледу искључења Крфа као места одржавања опште скупштине Трумбић је био одлучан и непопустљив, као и у питању суделовања престолонаследника на скупштини. Газариу и другим члановима Одбора он је то објашњавао тиме што је Крф „мртва тачка, с које се не може водити никаква акција. На Крф су били бачени остаци Србије као Ромбизон на острво и било је некога смисла да се на њему остане док се је војска реорганизовала. Кад је војска пребачена на фронт, на њему се остало без икаквог разлога, у потпуној усамљености од свога и туђега свијета на велику штету народне ствари. Ми смо већ закључили да одбор неће ићи на Крф и кад би био позват“ [подвукао Д. Ј.].

Толика Трумбићева упорност и одлучност да се Крф искључи као место састанка опште скупштине побуђује сумњу да прави разлог не лежи у томе што је Крф „мртва тачка“. Вероватније је да Крф као седиште српске владе није одговарао правим плановима и свим оним циљевима које је Трумбић желео да постигне покрећући акцију за сазивање опште скупштине (о којима ће касније бити речи). Није искључено ни то да је при томе зазирао и од одређених утицаја средине на Крфу којима би били изложени чланови Одбора и други национални радници.

Вероватно наслућујући те праве Трумбићеве мотиве, Протић се супротставио предлогу Југословенског одбора и у овој тачки, коју је сматрао толико важном да је, критикујући идеју о општој скупштини, најпре говорио о месту одржавања скупштине. Тим поводом Протић је писао Трумбићу: „Истина је да је Крф мало забачен, али то, по мом мишљењу, ништа манифестацији неће сметати. Ми смо нашу декларацију дали на Крфу, али се она ипак чула и далеко и добро. И имала и има још своје велико дејство. Међутим, има разлога који више говоре за Крф но за Париз и Лондон. Ја верујем, и мислим да за то имам добрих разлога, да ми не бисмо могли бити морално и политички слободни ни у Лондону, а још мање у Паризу, као на Крфу, Крф је постао малко парче земље наше. Ту смо ми скоро, скоро као код своје куће. Тако не бисмо били ни у Лондону ни у Паризу. Ту бисмо ми морали да водимо, и код нас и ако нас приме, много рачуна о обзирима и суптилитетима њихове политике која може захтевати

(36) Код Паулове: н. д., 388.

(37) Као нап. 30

(38) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 — телеграм Југословенског одбора из Лондона 22. I престолонаследнику Александру.

у датом тренутку, од нас жртве, које ми морамо примити или ћутати и ићи“ (39).

У вези с местом одржавања опште скупштине поставило се и питање одобрења владе на чијој би се територији скупштина држала. Трумбић то питање није себи поставио јер је пошао од претпоставке (изражене у писму Протићу 24. I) да „влада Француске или Енглеске неће моћи да ускрате гостопримство тој скупштини“, пошто „нисмо само гости у њиховој кући, него имамо и становита права која нам даје вјерност исказана и крв проливена“ (40). Пашић, међутим, мислио је друкчије, па је 30 јануара писао Одбору: „[...] Нека нам је дозвољено упитати господу чланове Ј. О. кад су донели своје решење јесу ли се постарали сазнати мишљење владе оне земље у којој би се мислило држати пројектовани скуп. Ако нису до сада онда би требало пре свакога даљег рада осигурати допуштање за држање скупа, да се не би изложили доцније неприликама које могу настати, и тим пре што тежимо да нашим скупом (обавестимо) јавно мишљење у тим земљама а тако исто и дотичну владу како да нас помогне у нашем кораку“ (41).

Трумбић је на то узвратио Пашићу да би, сходно замисли Одбора, српска влада морала тражити дозволу државе у којој би се конгрес имао да одржи и истакао: „Одбор не може да о томе ради за то што би тада ствар добила приватан карактер и свела би се на захтјев полицијске дозволе. Одбор мисли да тај посао има да сврши влада службеним путем. Не мислимо да би дотична савезничка влада на један формалан предлог могла дати негативан одговор једном савезничком народу“ (42).

Међутим, Пашић у ствари није мислио на то ко треба да тражи одобрење; суштина његове примедбе била је у томе што он није био сигуран да ли ће „Влада Француске или Влада Енглеске вољне бити да укажу пажњу Скупштини и Круни која долази да изјави своје неслагање са изјавама које су учињене“. И доиста, у једном каснијем писму (од 26 марта) пошто се већ био стишао спор око опште скупштине, Пашић је тврдио да је у своје време кад је то било актуелно, питао савезнике „да ли би примили и одобрили манифестацију, како је замислио и тражио Југословенски одбор“, али да је од њих добио негативан одговор, тј. саветовано је од стране савезника „да ту манифестацију не чинимо, јер ће она шкодити самој ствари“ (43).

4. — У погледу карактера опште скупштине. Првобитни Трумбићев предлог о општој скупштини схваћен је са српске стране најпре као тражење да се српска Народна скупштина прошири члановима Југословенског

(39) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 46 — С. Протић из Граса 14 II А. Трумбићу. — Пошто је и део српске опозиције (М. Трифковић и др.) тражио такође да се скупштина одржи у Француској, Протић је скретао пажњу Трумбићу да се на те њихове жеље не обазире; „ту су у игри више обзира комодитета (јер су се они већ налазили у Француској — Д. Ј.) него они ваши обзир, који се морају имати на уму и држати у таквим случајевима“ (на истом месту).

(40) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 145 — концепт писма А. Трумбића из Лондона 24. I С. Протићу.

(41) Као нап. 24.

(42) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 10 — концепт телеграма А. Трумбића из Лондона 5. II Н. Пашићу.

(43) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 63 — писмо Н. Пашића из Крфа 13. III 1918. (по ст.) А. Трумбићу.

одбора и представницима других националних организација. Због тога што ни у првом (од 11 јануара) ни у другом (од 21 јануара) свом телеграму Југословенски одбор није јасно одредио однос између постојеће српске Народне скупштине и опште скупштине коју предлаже, могао је Пашић да своје противљење Трумбићевом предлогу мотивише тиме да се општа скупштина противи одредбама српског устава. Пашић је писао Југословенском одбору: „Пре свега требало би знати да наш Устав изрично забрањује да у седницама Народне скупштине имају приступа и узимају удела у њеном раду људи који нису изабрани по нашем изборном закону за народне представнике и који нису предвиђени у чл. 122. Устава (44). Српска Влада ма колико да жели остати у сагласности са члановима Југословенског Одбора не може поћи путем гажења нашег Устава на који је заклетву положила и на основу кога је изабрана Народна скупштина и на основу кога постоји Српска Влада. Ни у другим приликама, а још мање у овим у којима се налази наша земља, не би смела Српска Влада којој је поверено чување демократских права и слобода уставом гарантованих да гази тај исти Устав. Српска Влада претпоставља да члановима Југослов. Одбора нису биле познате одредбе нашег Устава па су зато били поставили Српској влади такве захтеве“ (45).

У каснијим својим телеграмима престолонаследнику, Пашићу и другима, Трумбић је тврдио да је по среди неспоразум о карактеру скупштине која се предлаже, па да је отуда проистекла и заблуда о противуставности те скупштине; Југословенски одбор није тражио проширену српску Народно скупштину, већ једну нову скупштину у ствари манифестациони скуп (конгрес) представника „цјелокупног народа Срба, Хрвата и Словенаца“ коме би на чело стала српска влада. Тако је 11 фебруара Трумбић јављао престолонаследнику: „Изгледа да је дало повода неспоразумљењу и то што је у одборовом предлогу говор о општој скупштини, па се је узело као да би та општа скупштина била нешто што је српска народна скупштина која би се само проширила улазом у њу и других народних елемената изван Србије. То није наша мисао. Али да не буде забуне у самој ствари због назива, „општу скупштину“ можемо звати Конгрес. Он има да буде само манифестација и ништа друго. Али Одбор држи да тога да ту манифестацију води Србија, по својим службеним представницима. У ствари не би било ништа друго него то да ова општа манифестација буде оно што је била конференција, која је прошлог љета донијела Крфску декларацију“ (45а). Из тога произилази — тврдио је Трумбић Пашићу — да: „ни Устав ни уставна одговорност владе не долази у питање. Српска скупштина остаје недирнута са својим делокругом. Она може да држи седнице и на Крфу. У та се унутрашња питања одбор не може да уплиће. Српски посланици не би били позвани на конгрес као чланови

(44) Чл. 122, ст. 3, Устава за краљевину Србију од 1903 гласи: „У Народној Скупштини имају право да говоре само њезини чланови, владини повереници и чланови Државног Савета (чл. 144 Устава). Народна Скупштина не може примати депутације, ни појединце, нити допустити да у њезиној средини говори ко други осим горе поменутих лица“.

(45) Као нап. 24.

(45а) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 145 — концепт Трумбићевог телеграма из Лондона 29. I/11. II 1918 престолонаследнику Александру.

српске скупштине него као људи изабрани од народа. Не можемо појмити да би се оглушили позиву владе да учествује у оваквом народном послу. Ако се Устав тумачи екстензивно не може се у њему наћи запрете, јер није могло бити у интенцији српског народа, када је стварао Устав, да забрани посланицима и влади утицај у општем народном послу за случај овакова рата који ставља на коцку егзистенцију Србије заједно са читавим народом“ (46).

Покушавајући да што јасније одреди карактер опште скупштине, Трумбић је (у писму Л. Марковићу од 7 фебруара) формулисао ту скупштину као „народно представништво, не у државном смислу, него у народном“. То би, дакле, по њему, требало да буде нешто „што је посве ново и што у Уставу није могло бити предвиђено“ (47).

IV. — Одбијаћу Трумбићев предлог о општој скупштини, Пашић је саветовао Југословенском одбору да исти циљ покуша да постигне на други начин, а наиме: сазивањем једног националног конгреса, који би имао углавном исти састав као у Трумбићевом предлогу, али који не би сазвала српска влада. Пашић је предлагао Одбору: „Сазвати конгрес у Паризу — или којем другом месту где се умесно нађе. Објавити да ће на истоме конгресу узети учешћа цео Југослов. Одбор, цео Црногорски Одбор и све организације које се у предлогу помињу [...]. Затим објавити да ће на исти конгрес доћи сви народни посланици народне скупштине па и неки од министара краљ. владе, осим тога професори београдског и загребачког универзитета који се налазе ван земље. Исти конгрес донео би резолуцију која би садржавала захтеве Срба, Хрвата и Словенаца и исту резолуцију предала би лично савезничким владама једна депутација изабрана од конгреса. Ако се тиме или сличним путем поће онда се може очекивати добар утисак. Наравно да ће све или врло много зависити од говора који се буду држали и од садржаја резолуције коју ће конгрес

(46) А-ЈОЗУ, А-ЈО, св. 10 — концепт Трумбићевог телеграма из Лондона 5. II Н. Пашићу. — Одговарајући Л. Марковићу који је у општој скупштини видео чак „покушај укидања постојећег уставног Народног представништва [...], акт управљен противу егзистенције Србије као државе“ (у писму из Женеве од 27. I), — Трумбић му је с огорчењем писао: „Ако се хоће ускогрудно да коментаришу уставне теорије, могло би се казати с већим правом, него ли се нами приговара, да је против Устава борити се за оно што Србији као држави не припада, да је против Устава Крфска Декларација, која мјесто Србије ствара нову државу састављену од ње и од Црне Горе, и других наших земаља, на које Србија као држава нема права. Али Србија као народ има на све то потпуно право као и ми на њу. Бранити Устав против нас, онако као Ви чините и дуги, значи хватати се за формалитете, у које нитко не дира, и пуштати да народна ствар евентуално пропадне. Народ у Србији, који је стварао себи Устав, и који је по тому над уставом, хоће ли у својој души бити противан тому, да његова влада, његов владалац се ставе на чело читавога народа за заједнички циљ? имали икога на свијету који може да у то посумња?“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, — копија Трумбићевог писма из Лондона 7. II Л. Марковићу).

(47) А-ЈАЗУ, А-ЈО, — копија Трумбићевог писма из Лондона 7. II Л. Марковићу. На то је Марковић одговорио Трумбићу да он не разуме, а боји се да и други неће разумети шта је то „народно представништво не у државном него у народном смислу“. „Зна се шта је народно представништво и о томе нема и не може бити двојбе. Ма какав скуп, ма како био састављен, ако није био директно од народа биран за то, није народно представништво. Он може да буде израз народних жеља, тумач његових тежња, али више од тога, у приликама у којима су данас наше земље, он не може бити. Не може нарочито да прими функције и компетенције које има Народно представништво. И кад тако стоји ствар, онда је једино могуће да Краљевина Србија и даље води с једне стране државну политику, у вези са другим међународним факторима, а с друге стране национално-пропагаторску политику у заједници са Југ. Одбором и другим сличним организацијама у Америци“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 8 — писмо Л. Марковића из Женеве 16. III А. Трумбићу).

донети. Све то требало би унапред удесити како се не би десио какав догађај који би упропастио ефекат конгреса. Ако прихватите тај пут онда се можемо договорити још детаљније“ (48).

Разуме се да овај Пашићев противпредлог није одговарао Југословенском одбору, јер се — како је рекао Трумбић — „не само у форми него и у његовој есенцијалној битности“ разликовао од Одборовог предлога. Основна разлика међу њима била је у томе што је скупштина (конгрес), по Одборовој замисли, требало да буде опште народно представништво, „сазвано и предвођено службено од владе као такове“ која би у првом реду имала да извршава и закључке тог представништва. Док би, према Пашићевој сугестији, конгрес био само „један скуп приватне природе и ако би на њ дошли неки министри“. Тим поводом, Трумбић је, узгредно и сасвим оправдано, приметио Пашићу (у свом телеграму од 5 фебруара) да „на конгресу замишљеном од одбора не може да се ништа неугодно догоди што би могло да упропасти његов ефекат, дочим на оном како замишља влада могао би се десити догађај већ стога што би се на њему дошло до дебате, која се незна до које границе може поћи“ (49).

Не знајући за сугестију Пашићеву Југословенском одбору, Стојан Протић, који се у то време налазио у Француској (у Грасу), предлагао је Трумбићу (у писму од 14 фебруара), уместо опште скупштине, одржавање једног митинга представника из неослобођених делова Југославије. Протић је писао: „По мом схватању манифестација та, с наше стране, треба да има, и може корисно имати овај облик: да представници нашег народа из Аустро-Угарске (у што јачем броју) — па по мом мишљењу и из Македоније ван граница српске државе — на једном мјесту, где најпре и најслободније могу, одрже један скуп, митинг који би донео једну општу резолуцију, унапред договорену са српском владом, која би била слична ако не истоветна с резолуцијом Српске Народне Скупштине. Ако би могло бити да истовремено, или у брзо по том, дође и какав акт, изјава, декларација, наших људи на дому било би врло добро. А у сваком случају да не дође, ни сад ни после, ништа противно студа“ (50).

У исто време „обавештени људи“ у Паризу — како је извештавао српско Министарство иностраних дела Гргур Јакшић, тада генерални конзул Србије у Француској — сугерирали су слична решења: југословенску скупштину треба да сачињавају само делегати српских, хрватских и словеначких емиграната из Аустро-Угарске, без учешћа званичних фактора Србије; она треба да упути америчком конгресу један документован мемоар у корист уједињења Југословена са Србијом; слично треба да упути престолонаследник Вилсону, а српска влада америчкој влади (51).

Пошто је коначно одбио Трумбића с његовим предлогом о општој скупштини, осећајући при том опасност даљег удаљавања Одбора од

(48) Као нап. 24.

(49) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 10 — концепт Трумбићевог телеграма из Лондона 5. II Н. Пашићу.

(50) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 46 — писмо С. Протићу из Граса 14. II А. Трумбићу.

(51) ДАСИП, МИД, Пол. од., 1918, кут. I, — Г. Јакшић из Париза 15. II Министарству иностраних дела краљ. Србије. — Јакшић је у овом извештају преносио и савете америчких новинара у Паризу.

српске владе, па можда чак и прекид даљих односа с њим, стари и искусни политички тактичар Пашић упутио је после месец дана, по шефу Југословенског одсека на Крфу Љ. Нешићу, једно љубазно писмо Трумбићу у коме је, одајући признање раду Југословенског одбора, предлагао да се успоставе чвршће и сталне везе између српске владе и Одбора. Образлажући потребу „јединства у раду и потпуне хармоније“ између свију фактора националног рада, Пашић је тражио од Трумбића да му у том смислу пошаље, у споразуму с Протићем, своје предлоге. Пашић је писао Трумбићу: „За дипломатски рад на нашем јединству који ће постајати све јачи и активнији, што се више будемо приближавали миру, било би такође врло штетно ако би се дало осетити да има више центара, више фактора, група и разних мишљења. Пред званичном Европом треба да се покаже само једна воља, један општи центар и један заједнички представник свега нашег народа српског, хрватског и словеначког [...]. У том низу мера (које ће бити у стању да обезбеде чврсту везу и потпуно јединство у свему нашем националном раду за уједињење) једна од првих по мом мишљењу била би да се у место становања Краљ. владе упуте бар четири члана Одбора, по могућности из сваког краја по један који би давали потребна ова решења по свима питањима која би могла изићи на дневни ред, предлагали ми потребне мере и одржавали сталну везу са Одбором и његовим секцијама. — При сваком посланству остали би и даље по 2—3 члана са истом надлежношћу. А Ви с г. Протићем и још којим чланом образовали бисте средиште са бављењем, где се зато укаже највећа потреба и у сталној вези са мном“ (52).

Иако је овим својим писмом, очигледно, настојао да заглади тежак утисак због одбијања предлога о општој скупштини на којој је Југословенски одбор толико инсистирао, Пашић је, ипак, и даље задржао своје основне концепције о српској влади као једином представнику свих Срба, Хрвата и Словенаца, којој Југословенски одбор може бити само помоћно и саветодавно средство.

V. — Улога српске опозиције у спору између српске владе и Југословенског одбора око опште скупштине није довољно јасна. Да ли је српска опозиција, нарочито онај њен део у Француској, сарађивао с Одбором у идеји о општој скупштини, — на то питање постојећа изворна грађа не даје засада довољан одговор.

Трумбић је у име Југословенског одбора поднео предлог српској влади да сазове општу скупштину 10 јануара, а четири дана после тога група опозиционих посланика српске Народне скупштине с Марком Трифковићем на челу (групу су сачињавали четворица самосталних радикала, тројица радикалских дисидената и један либерал) из Париза упутила је Пашићу захтев да српска влада хитно сазове Народну скупштину у Француској. Посланици опозиционих странака српске Народне скупштине, сматрајући да је југословенска па и српска национална ствар ушла у „страховиту кризу“ која је нарочито погоршана услед изјава савезника о циљевима рата, тражили су од владе да одмах сазове српску скупштину да би се

(52) АСФРЈ, хартије Ј. М. Јовановића — писмо Н. Пашића из Крфа 2. II (по ст.) А. Трумбићу.

на њој манифестовао „наш велики бол и брига као и наша права и жеље“. Као и Југословенски одбор, и српска опозиција инсистирала је 1) да се скупштина одржи „само у пријатељској Француској“ са сличним образложењем против Крфа као седишта („прошла Скупштина држана на Крфу, изолована од света, остала је без икаквих моралних последица по интересе наше нације које би једино могла имати да је сазвана била у пријатељској земљи“) и уз категорично тврђење да је „сазивање Скупштине на ма ком другом месту неопортуно и без икаквих користи у овим тешким моментима“, и 2) да Скупштину треба да отвори престолонаследник „чије би присуство у овим моментима било веома потребно и корисно“ (53).

Пашић је као одговор на овај захтев опозиције, обавестио председника Скупштине А. Николића да је влада решила да се Скупштина сазове 12. II на Крфу, с тим да ће председнику Скупштине накнадно послати одговор који је упутио М. Трифковићу и друговима (54). Истога дана (17. I) у одговору Југословенском одбору поводом његовог предлога о општој скупштини, Пашић је у телеграму додао и овај став: „Нека Париз [тј. српски посланик у Паризу — Д. Ј.] саопшти Марку Трифковићу и осталим шефовима опозиције овај одговор који смо дали Југословенском одбору у Лондону, поводом депеше коју је упутио Српској Влади и у којој износе исте мисли које су изнесене у депеши Марка Трифковића и других опозиционара“ (55). Пашић је, дакле, сумњао да је постојала сарадња и претходна сагласност србијанске опозиције с Југословенским одбором у предлагању опште скупштине, да они имају „исте мисли“, иако у ствари постоји врло битна разлика између Одборовог предлога и предлога опозиције, будући да опозиција није предлагала сазивање опште тј. југословенске скупштине већ сазивање једино српске Народне скупштине.

Обавештен на овај начин од Пашића. Одбор је демантовао да постоји договор између њега и србијанске опозиције ради предлагања опште скупштине. „Одбор је обазнао из владиног одговора — писао је Трумбић престолонаследнику, српској влади и председнику скупштине — да су Марко Трифковић и други опозиционари упутити влади депешу у којој износе исте мисли које и одбор. Чињеница да су се те мисли појавиле одвојено и истовремено не само код нашега одбора, него и у другим политичким круговима, доказ је који говори у прилог њима“ (56). Члану Одбора Ј. Газариу Трумбић је исто тако јавио да је Одбор сазнао „за акцију опозиције“ из владине депеше, додајући да „за одбор не егзистирају партије, јер народно питање стоји поврх унутрашње политике и засебних интереса“ (57).

О сарадњи представника србијанске опозиције са Југословенским одбором у борби против Пашићеве радикалне владе (до које је сарадње као

(53) ДАСИП, МИД, Пол. од., 1918, кут. XII, дос. 7 — телеграм посланика опозиционих странака српске Народне скупштине из Париза 1. I (по ст.) Н. Пашићу.

(54) Исто — телеграм Н. Пашића из Солуна 4. I (по ст.) за председника Народне скупштине.

(55) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 39 — Н. Пашић из Крфа 17. I (по ст.) Југословенском одбору (овај део телеграма није код Паулове: н. д., 390, објављен).

(56) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 10 — концепт телеграма Југословенског одбора из Лондона 21. I престолонаследнику Александру, влади Србији и А. Николићу.

(57) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 19 — концепт телеграма Југословенског одбора из Лондона 30. I (по ст.) Газариу, Стојановићу и Петровићу.

неприкривене дошло касније, ујесен 1918) из овог времена нема других непосредних или посредних трагова у документима. Милан П. Ђорђевић, који је у то време боравио у Женеви, тврди да су се чланови српске скупштинске опозиције у Женеви поделили у мишљењима за или против опште скупштине, и да Трумбићев предлог, колико је њему познато „није наишао на одобрење ни код многих других чланова српске скупштинске опозиције који се се ван Женеве бавили“ (58). Пашић је, вероватно, ипак имао неких основа да сумња у представнике српске опозиције у Француској. Чак и после више од пет година, у једном говору у Народној скупштини Краљевине СХС јуна 1923, он је тврдио да је Југословенски одбор тражио 1918 општу скупштину „под упливом невидљивим са стране“, и да је „то [било] упливисано са стране невидно“ (59). Члан Југословенског одбора Никола Стојановић у једном каснијем предавању (1926) изнео је отворено тврђење да је „цела српска опозиција била задобијена за ову идеју [тј. за општу скупштину — Д. Ј.], али су друга унутрашња питања Краљевине Србије омела опозицију да се изложи до крајних могућности за остварење тога плана“ (60).

VI. — Упоредо с преписком између Трумбића као председника Југословенског одбора и Пашића као председника српске владе око опште скупштине текла је и преписка између Трумбића и престолонаследника Александра о истом предмету. Да би постигао циљеве којима је тежио, Трумбић је настојао да престолонаследника ангажује за свој предлог, да добије његову подршку у спору са српском владом.

У телеграму од 15 јануара престолонаследнику Александру Трумбић је голицајући сујету младог регента, писао: „општа скупштина коју бисте Ви имали отворити, значила би један велики корак и у томе да се Ви афирмирате фактично као будући суверен читавог народа“ (61). У другом телеграму од 22 јануара, нападајући Пашићеву владу и њену политику као кабинетску, конзервативну, итд., и предлажући престолонаследнику да се с владом пресели у Париз или Лондон, Трумбић је изражавао бригу и за престолонаследников политички утицај: „У тим мислима — пише Трумбић регенту — учвршћује нас и брига за Ваш утицај на народне послове који због удаљености није онакав као народни интерес захтијева“ (62). У трећем писму које је 11 фебруара послао по члану Одбора Ј. Бањанину, Трумбић га је опет позивао да се појави на западу „у интересу Вашему као и у интересу наше народне ствари“ „црногорски Краљ — додаје Трумбић — ради на све стране без престанка, што се не смије пу-

(58) Ђорђевић: н. д., 151—152. — На састанку (у Женеви крајем јануара) чланова Одбора са петорицом народних посланика српске скупштине од којих су четворица припадали опозицији, посланици су изјавили „да не виде у идеји Трумбића ни повреду суверенитета Србије ни сужење права Српске Народне скупштине“ иако су стављали неке примедбе у детаљима (у погледу учешћа војске и престолонаследника), — извештавао је Б. Марковић Трумбића у писму из Женеве 1. II (А-ЈАЗУ, А-ЈО).

(59) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, књ. I/1923, 398.

(60) Н. Стојановић: Југословенски одбор, Загреб, 1927, 60.

(61) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 (60 В/55) — Трумбићев концепт телеграма предат српском посланству у Лондону 15. I за престолонаследника Александра.

(62) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 — телеграм Трумбића из Лондона 22. I престолонаследнику Александру.

стити с вида“ (63). У настојању да придобије престолонаследника за свој предлог, Трумбић му је, дакле, с једне стране ласкао, прижељкивао његов већи удео у власти (што ће се, разуме се, у каснијим годинама љуто светити и њему, Трумбићу, као и многим другим грађанским политичарима који су, као и Трумбић, гајили одређене илузије о монархији и радили на њеном јачању), а с друге стране претио му дискретно црногорском династијом.

Међутим, у овој ствари Александар је и јавно (за разлику од каснијих случајева) био потпуно солидаран са својом владом. Он је тражио од владе обавештење о одговору који она мисли дати Трумбићу на његов предлог, и сложио се у потпуности с њим (64). Осим тога писао је и Трумбићу 31 јануара, захвалио му се на изјави коју је у име Југословенског одбора дао поводом говора Љојд Џорџа и Вилсона и препоручио му владин противпредлог од 30 јануара којим она излази: „[...] колико је то могуће на сусрет жељи Одбора а да се не огреши о Устав и нарочито да се не компромитује у очима савезничких влада пред којим ми морамо баш зато што смо у овоме положају да се појављујемо као строго на закону организована држава. Мени лично — настављао је престолонаследник — је апсолутно немогуће у ово време напуштати фронт, јер сам уверен да би то незгодно код наших трупа одјекнуло [...] нејасно — Д. Ј.] и задао тежак удар моралан и значају нашем међу савезницима, а и тај значај је један заједнички капитал којим се и влада српска и југословенски Одбор имају служити у раду свом на ослобођењу и уједињењу. Осим тога на западном фронту очекује се један од оних судара какве историја није запамтила и сва је пажња и сви напори савезнички и цео свет обратио пажњу на ту страну, те би било незгодно да се ми позабавимо званично [...] нејасно — Д. Ј.] демонстративно на неки начин почињемо политику а баш кад би савезничке владе то и допустиле. Мишљења сам дакле да је уместан предлог владе по коме ће свом енергијом али без спољашње демонстрације тражити да се наша права осигурају остављајући Одбору народних посланика па и појединим министрима да на видљив и најизразитији начин ставе свету до знања решеност Југословена да не улазе поново у ропство аустројско“ (65).

Како је, изгледа, Трумбић био нестрпљив о очекивању да му престолонаследник одговори на његове телеграме те ургирао одговор на њих, Александар му је истог дана тј. 31 јануара телеграфисао кратко: „Са владом предузео (сам) кораке за заштиту наших националних интереса, а ви и ваши другови добићете преко посланства упутства за акцију која се од вас изискује“ (66).

(63) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 145 — концепт Трумбићевог писма из Лондона 11. II престолонаследнику Александру.

(64) ДАСИП, МИД, Пол. од., кут. V дос. 1 — телеграм Ж. Балугџића, из Солуна 26. I Н. Пашићу и Пашићев одговор. — АСФРЈ, хартије Ј. М. Ј. — телеграм Н. Пашића из Крфа 30. и 31. I Ј. М. Јовановићу.

(65) АСФРЈ, хартије Ј. М. Ј., свежањ I: Посланство у Лондону — препис телеграма престолонаследника Александра из Солуна 18. I (по ст.) посланику Србије у Лондону. — На телеграму је Ј. М. Јовановић забележио: „Саопштено 20. I. 18 г. Трумбићу. Он није ни речи рекао, сем што је молио да му се да препис, који му нисам дао, јер нисам имао овлашћење“.

(66) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 — телеграм који је Покорни послао из Солуна 18. I (по ст.) за А. Трумбића.

VII. — Спор између Југословенског одбора и српске владе око одржавања опште југословенске скупштине карактерише не само његово релативно дуго трајање већ и, пре свега, одлучност на обе сртане, извесна непомирљивост, упорност у задржавању својих ставова. Одбор је упорно и одлучно инсистирао на свом предлогу. Српски посланик у Лондону Ј. Јовановић, који је био у честом и доста блиском односу с Одбором, шаљући 21 јануара престолонаследнику и Пашићу поновни Трумбићев предлог, скретао је лично Пашићу пажњу да у предлогу гледа „једнодушно расположење Југословенског одбора“ и да „узме ствар врло озбиљно“, а 1. фебруара телеграфисао је опет Пашићу: „Поново скрећем пажњу да је цела ова ствар толико озбиљна да може довести и до прекида односа између Југословенског одбора и владе“ (67).

Како се може објаснити Трумбићево инсистирање на идеји о сазивању опште скупштине? Сам Трумбић наводио је неколико разлога и мотива из којих је инсистирао на свом предлогу:

1) Он је, као прво, наводио страховање, после говора Лојда Џорџа и Вилсона, да силе Антанте на састанку својих представника који се припремао, не санкционишу доиста као један од својих ратних циљева: одржавање Аустро-Угарске у прилог чијег интегритета су се представници Енглеске и САД већ били изјаснили.

Ситуација у том погледу почетком јануара 1918 доиста је могла бити забрињавајућа. Али, изгледа нам, да то није могло бити једини ни основни разлог за истицање Одборовог предлога о општој скупштини, а још мање за инсистирање на њему у току целог јануара и фебруара месеца. Трумбић је убрзо са неколико страна, не само од српске владе већ и од својих енглеских пријатеља, дознао тумачење говора енглеских и америчких државника и њиховог става према Аустро-Угарској. В. Сид објашњавао му је говор Лојда Џорџа као тактички корак (68), а Пашић му је 17 јануара писао: „Говори Вилсона и Лојда Џорџа пренагљени су одједи измењености ситуације“ (69). Временом тј. развојем даљих догађаја, то је постајало све јасније.

2) Као даље образложење за свој предлог о сазивању опште скупштине, Трумбић је наводио потребу да се промене методи вођења националне политике, тј. да се са кабинетских метода пређе на демократске методе међу које би спадала и замишљена општа скупштина. Трумбић је писао престолонаследнику 22 јануара о томе: „Национална политика има [се] водити у споразуму и уз учешће свих народних фактора који могу данас представљати наш народ као целину. Влада насупрот држи се још увек кабинетске политике која је преживјела и у конзервативној држави као што је Енглеска. Наша званична политика има ослонити се на народне редове и само тако може имати ауторитета и наћи уважања [...] Ако

(67) АСФРЈ, хартије Ј. М. Јовановића — телеграм Ј. Јовановића из Лондона 8. I (по ст.) Н. Пашићу. — ДАСИП, МИД, Пол. од., XV/1918. — телеграм Ј. Јовановића из Лондона 19. I (по ст.) Н. Пашићу.

(68) Вид. нап. 1.

(69) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 39. — телеграм Н. Пашића из Крфа 4. I (по ст.) Југословенском одбору.

влада неће предводити народ, она ће остати иза њега“ (70). Исту мисао развијао је Трумбић у писму Стојану Протићу 24 јануара. Ту је истакао: „Одбор мисли да се [...] акција у нашој општој народној политици треба да промијени тако да се она ослони на широке народне редове. Досадашња кабинетска политика показала се недовољна и безуспјешна и она по нашем мишљењу треба да се еволуционише у методи према времену те да се ослони на колективну акцију и потпору опште скупштине, у којој ће бити представљени сви народни елементи колико је данас могуће“ (71). „Који је циљ овој акцији? — објашњавао је Трумбић свој предлог Ј. Газариу. Ради се о промјени методе у вођењу националне политике [...]“ (72).

Несумњиво да су се у општој политичкој атмосфери Европе после Октобарске револуције политички методи и ставови нужно почели мењати у правцу већег демократизма чак и у оним срединама и код оних фактора од којих би се то најмање очекивало. Али Трумбићев захтев за ослањање у овом моменту на „широке народне редове“, не изгледа, с обзиром на његове (Трумбићеве) методе у политичком раду и пре и после тога, нимало убедљив ни из убеђења постављен.

3) Трећи разлог за сазивање опште скупштине Трумбић је у прелиминарним наводима вишемање узгред. У телеграму престолонаследнику од 22 јануара, он је поменуо да би „уз владу требало неопходно поставити комисију за спољне послове, коју би одабрала општа скупштина од људи из свих страна нашег народа“ (73), а Пашићу је, као што смо раније видели, наговештавао да би таква скупштина могла бити „почетак неког прелазног општег народног представништва кроз време будућег провизорног живота у уједињеној домовини“ (74).

Иако је овај разлог само узгредно поменут, нама изгледа да је он у Трумбићевој идеји о општој скупштини био битан, основни. Трумбић је, по свему изгледа, имао намеру да кроз општу скупштину, дакле тим око-

(70) А-ЈАЗУ, А-ЈО, свч 60 — телеграм А. Трумбића из Лондона 22. I престолонаследнику Александру.

(71) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 145 — концепт писма А. Трумбића из Лондона 24. I С. Протићу. — „Немојте нас корети кабинетском политиком — одговорио је на то Протић Трумбићу. — Ни г. Пашић ни ја нисмо кабинетски политичари [...]. Али има форума о којима сваки мора водити рачуна, јер су оне реалне чињенице и имају своје стварне вредности, ако не у очима нашим, а оно у очима оних на које апелујемо и чију помоћ желимо и тражимо. [...] Ви сте у нашем писму и телеграму поменули Л. Џорџа као доказ и пример како се сад политика мора да наклања на широке слојеве, и како је и он свој говор припремио и дао пошто је консултовао представнике свих струја своје велике отаџбине. То је истина, и то знам и ја. Али ви сте могли и ту видети, да Л. Џорџ није звao општу Скупштину Велике Британије и њених Доминија, него је њих саслушао, с њима се споразумео, на један уобичајени и дискретан начин, па онда и у њихово и у своје име дао ону изјаву своју“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 46 — писмо С. Протића из Граса 14. II А. Трумбићу).

(72) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 32 — концепт писма А. Трумбића из Лондона 1. II Ј. Газариу.

(73) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 60 — телеграм А. Трумбића из Лондона 22. I престолонаследнику.

(74) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 10 — концепт телеграма А. Трумбића из Лондона 5. II Н. Пашићу. Слично је Трумбић писао и Газариу: „Та би скупштина могла имати улогу и доцније кад се ујединимо кроз вријеме провизориума. Провизорно стање је једна велика брига, јер је тешко замислити како ће се координирати у првом почетку заједнички народни живот. Ова скупштина може да буде неки ембрион провизорне уставности уз допуне и коректуре, које доцније не би било тешко извршити, кад је институција већ ту“ (А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 32 — писмо А. Трумбића из Лондона 1. II Ј. Газариу).

лишним путем, постигне фактичко признање од стране српске владе и Југословенског одбора као званичног представника аустроугарских Југословена. На тај начин учињен би био корак ка решавању питања стварања заједничке југословенске државе по концепцијама Југословенског одбора, тј. на бази равноправности и узајамног споразума. Тиме се може објаснити што је Трумбић толико инсистирао баш на томе да општу скупштину сазове српска влада, да скупштину свакако отвори престолонаследник и да се она не одржи на Крфу него у западној Европи. Није, чини нам се, случајно ни то што је Трумбић у првом и у другом телеграму српској влади тражио само сазивање опште скупштине, без улажења у објашњења њеног односа са српском Народном скупштином (што је тек касније, због Пашићевог одбијања, морао учинити).

Незадовољан у суштини резултатима Крфске конференције а још више држањем Пашића и српске владе после тога, бојећи се све више србијанске хегемоније у стварању југословенске државе, — Трумбић је осећао потребу да ојача положај Југословенског одбора у односу на српску владу, да савезницима јасно стави до знања да је југословенско питање није само српско питање, већ заједничко питање југословенских народа. Пошто ситуација није дозвољавала да отворено постави питање признања Југословенског одбора од стране српске и других савезничких влада и питање слободног и равноправног уједињавања, он је покушао да кроз општу скупштину у ствари „прокријумчари“ стварање једног спољнополитичког одбора, у који би свакако и он ушао, и стварање једне установе која би била „ембрион провизорне уставности“ у време уједињавања и непосредно после тога.

Што се тиче Пашића, основни разлози његовог одлучног опирања Трумбићевом предлогу изгледа нам да су били двојаки: спољнополитички и унутрашњи. Он је, у првом реду, био против сваке манифестације или демонстрације која би могла бити непријатна великим савезницима. „Наша војна снага слаба је залога за остварење наших народних идеала — објашњавао је Пашић Трумбићу 26 III, — те због тога сва наша моћ лежи у слози, у складу и у заједничком раду са нашим савезницима. У оним питањима, у којим се разликујемо, с погледом на начин рада, од наших Савезника, морамо се држати метода убеђивања разлозима и доказивањима, да оно што заступамо и тражимо лежи у општем интересу Савезника, а не протеста. Протести, иза којих не лежи никаква моћ, или претња основана којом би се могло изнудити оно, због чега се протествује и што се жели постићи, најчешће остају без успеха; а што је врло опасно, могу донети и сасвим противне резултате, ако су чести, неоправдани и досадни“ (75).

После пет година, 1923, у већ поменутом говору у Скупштини Пашић је захтев Југословенског одбора за одржавањем опште скупштине назвао „бесмислицом“, јер — по њему — кад је Лојд Џорџ у тадашњој неповољној ратној ситуацији морао да смањи тон и захтев „у то такво време, ко може да саветује, и кад онај велики и снажни савезник тамо смањује

(75) А-ЈАЗУ, А-ЈО, св. 63 — писмо Н. Пашића из Крфа 12. III 1918 (по ст.) А. Трумбићу.

своје захтеве, да ми са Краљем треба да идемо онамо да држимо митинг и да кажемо: ви не умете да радите, ви треба да кажете: ви ћете створити целу нашу државу и све Словенце и Хрвате ћете ујединити са Србијом“ (76).

Други Пашићев разлог за одбијање Трумбићевог предлога садржан је у његовом негативном ставу према ономе што је Трумбић интимно желео да постигне општом скупштином. При томе, он се, изгледа, више него самог Југословенског одбора, прибојавао „невидљивог уплива са стране“, тј. србијанске опозиције коју је Одбор настојао да придобије за свој план или је једним делом већ био придобио.

Драгослав Јанковић

RÉSUMÉ

Contribution à l'histoire de la formation de l'État yougoslave en 1918

En janvier 1918, le président du Gouvernement anglais D. Lloyd George et le président des Etats-Unis W. Wilson s'étant prononcés dans leurs discours du 5, c.-à-d. du 8 janvier, entre autres, contre le démembrement de l'Autriche-Hongrie, le Comité yougoslave a proposé au Gouvernement serbe de convoquer une assemblée générale à titre de représentation des peuples des Serbes, Croates et Slovènes, laquelle aurait manifesté leurs revendications nationales.

Le Gouvernement serbe n'a pas donné son consentement à cette proposition. Au cours de longues discussions qui s'ensuivirent, bien des dissentiments se sont manifestés entre le Comité et le Gouvernement serbe au sujet de la structure et de la fonction de l'assemblée proposée aussi bien qu'au sujet du lieu où elle devrait se réunir et de son caractère. En faisant sa contreproposition, le président du Gouvernement serbe Pašić a suggéré la réunion d'un congrès national général, mais qui ne serait pas convoqué par le Gouvernement serbe.

Dans l'exposé des motifs de sa proposition, le président du Comité yougoslave Trumbić exprimait sa crainte que les puissances de l'Entente ne sanctionnent le maintien de l'Autriche-Hongrie comme l'un de leurs buts de guerre. En outre, il relevait la nécessité, vu la nouvelle atmosphère politique générale en Europe après la Révolution d'octobre, de changer les méthodes de conduite de la politique nationale appliquées jusqu'alors, c.-à-d. de passer des méthodes de cabinet aux méthodes démocratiques, de s'appuyer sur les larges couches populaires.

Cependant, tout fait croire que le vrai motif de l'insistance de Trumbić sur la réunion de l'assemblée générale était de faire renforcer, par le truchement d'une assemblée générale et commune, la position du Comité yougoslave par rapport au Gouvernement serbe. Comme la situation d'alors ne lui permettait pas de poser ouvertement la question de la reconnaissance du Comité yougoslave de la part du Gouvernement serbe, et les autres gouvernements alliés, ainsi que la question de l'unification libre et à droits égaux avec la Serbie, Trumbić a réellement essayé de „passer en fraude“, par l'assemblée générale, la formation d'un comité de politique extérieure, dont il aurait fait partie lui aussi, et l'établissement d'une institution qui aurait été (à son dire) „l'embryon d'une constitutionnalité provisoire“ au temps de l'unification et immédiatement après cette date.